

Heli Reimann. *Tallinn '67 Jazz Festival. Myths and Memories.* New York: Routledge, 2022, 194 lk.

Aare Tool

Kui kirjeldame mingit mineviku muusikasündmust kui poolmüütilist, siis tähendab see enam kui tuntust ja ajaloolist tähtsust. Müütilisuse juurde kuulub alati ka teadmatust ja määratlematus, mis aastakümneid hiljem ergutab fantaasiat ja kutsub püstitama hüpoteese. Mingis tähenduses on müüt rahvajutulik pajatus (liialdus?), kus segunevad ajaloo faktid ja fantaasia. Samas on müüti keeruline kummutada, sest see tähendab sama mis kõigutada selle kaudu end määratlenute minapilti.

1967. aasta Tallinna džässifestival sisaldab vaieldamatult müütilist-rahvajutulikku potentsiaali. Kõigepealt on festivalide traditsiooni algus sobivalt obskuurne, kuivõrd Swing Club'i ja orkestri Mickeys „loominguline kohtumine“ leidis aset 1949. aastal suletud uste ja ette tõmmatud kardinade taga, s.t. džässientusiastide avalikkuse eest varjatud seltskonnas. Festivalid katkesid pärast 1968. aasta kohalikku eelvoorust nõukogude ametkondade tahtel, jättes õhku peale mitmete küsimuste ka kujutluse Tallinnast kui 1960. aastate NSV Liidu džässielu „kaotatud paradiisist“.

Heli Reimanni monograafia esindab ühele kultuurisündmusele pühendatud juhtumiuuringuna mõneti haruldast žanri. Eesti kultuuriloo käsitlemisel pole see siiski enneolematu, sest samamoodi sündmusekeskne on näiteks Rudolf Põldmäe raamat „Esimene eesti üldlaulupidu 1869“ (1969).¹ Omaette monograafiat õigustavadki just need sündmused, mille tähendus ei ole pelgalt muusikaline, vaid milles kangastuvad ka oma aja ühiskonnaolud ja poliitilised suhted. Hoolimata sellest, kas džässil viljelejad seda ise taotlesid või mitte, oli džässmuusika külma sõja pingelistes kultuuriloludes pilgeni laetud ideoloogiaga.

Sündmuse monograafiakõlblikkus sõltub muidugi sellest, kui palju on selle kohta allikaid. Heli Reimanni uurimistööl on olnud igati õigeaegne, sest leidub veel neid, kes saavad toonast džässielu

ajaloolase palvel meenutada. Raamatu kaaluka osa moodustab 2. peatükk pealkirjaga „Individual Memories“ („Isiklikud mälestused“), mis põhineb raamatu autori intervjuudel Peterburi, Moskva, Läti, Leedu, Eesti ja Rootsi muusikutega. Kui jutuks tuleb, mida džäss intervjuueeritava jaoks tähendab, rändab mõte suisa poeetilistele radadele: „Toona oli džäss meie jaoks kõik – eluviis, olemasolu mõte, kommunikatsioonivahend ja teenistus. Me olime fanaatilised ... Võib-olla oli džäss meie jaoks fatamorgaana, lummutis, kes meelitab kujuteldamatusse vabadusse“ (intervjuu Boris Frumkiniga, lk. 63). Nii avaneb džässifestival sellel osalenute portreedes otsekui keskpunktina, mille ümber rulluvad muusikute mõtted ja elusaatused. Mida tähendas olla džässmuusik ja mis võinuks olla alternatiiv? Usutluses kitarrist Tiit Pauluse ja laulja Els Himmaga joonistub välja „kuldsete“ 1960ndate kahetine olemus: ühelt poolt sulaaja optimism, vabaduse illusioon ja džässidealism, teiselt poolt sõjajärgsete kümnendite lõhutud elud, majanduslik kitsikus, muusikaline „haltuura“ ja meelemärkuseta joodikuid täis Pirita mets (lk. 80).

Reimann sedastab uurimuse abstraktis, et selles kasutatud allikate seas on „tuhendeid lehekülgi arhiividokumente, intervjuud kestusega rohkem kui sada tundi ning lugematud meediakajastused ja fotod“. Need võimaldavad tema sõnul näidata, et 1967. aasta džässifestival oli rahvusvahelise kõlapinnaga ja kestvalt oluline sündmus nii Eesti, NSV Liidu kui ka USA džässiajaloo vaatenurgast. Raamatu sissejuhatuses uurimisseisu ja viimaste kümnendite džässuurimuste trende selgitades toonitab Reimann, et üha rohkem on pälvimas tähelepanu see osa džässmuusika ajaloo, mis aitab kriitiliselt ümber mõtestada varasemate käsitluste USA-keskust. 1967. aasta Tallinna džässifestivalile keskenduv raamat esindab seega küll džässiajaloolist „väljastpoolt“ pilku, võimal-

¹ Rudolf Põldmäe 1969. *Esimene Eesti üldlaulupidu 1869*. Tallinn: Eesti Raamat.

dades samas lahata, kuidas nõukogude ja USA džäss raudse eesriide ragina saatel omavahel kokku puutusid.

3. peatükis „Americans at the Festival” („Ameeriklased festivalil”) vastab Reimann küsimusele, mis tema sõnul on olnud festivali suurim mõistatus: mis asjaoludel tuli USA saksofonisti Charles Lloydi kvartett Tallinna? Kas mõte tuli nõukogude džässientusiastide poolt või pigem näitasid initsiatiivi ameeriklased ise, aimates nõukogude kontserttuuriga kaasnevat suurt meediatähelepanu? Olles tutvunud materjalidega New Yorgis, näitab Reimann, et Charles Lloyd'i esinemise taga oli USA produtsent George Avakian, kes „pakkus kvarteti välja vene džässientusiastidele ja kelle peaaegu pealetükkiv järjekindlus tõi pärast rohkem kui aastapikkusi pingutusi ansambli NSV Liitu ja Tallinna festivalile” (lk. 94). Avakiani nõukogude bürokraatia tavasid eirav asjaajamine võis seega olla peapõhjus, miks tuur mõlemale poolele sedavõrd palju organisatoorset peavalu valmistas. Charles Lloyd'i esinemise käänuline „draama”, mis on olnud festivalimütoloogia üks nurgakivisid, sisustab raamatus paarkümmend lehekülge. Kontserdikorraldusliku bürokraatia proosalisevõitu kirjelduse tagant turritab alatas välja situatsioonikomöödia, kui hipiilik džässiidealism kohtub näiteks Lenini monumendiga (vt. lk. 115). Muusika suutis küll džässisõpru ühendada, ent mitte siiski siluda olmeküsimustes esile tulnud kultuurišokki.

Tallinna džässifestivalide lõppvaatusel (poollubatud-poolkeelatud olemusel) peatutakse raamatus võrdlemisi põgusalt seoses festivali korraldaja Heinrich Schultzi patuoainaks tegemisega (lk. 27–28) ja Valter Ojakääru vastuoluliste teadetega festivali võimaliku jätkumise kohta pärast 1968. aastat (lk. 160–162). Kui Ojakääru väitel oli festivalide katke(sta)mise ajendiks Charles Lloyd'i etteastele osaks saanud maruline tähelepanu, siis Reimanni analüüsi järgi olid võimalused festivalide jätkamiseks kõne all kuni 1972. aastani. Jätkefestival, mis pidanuks olema Tallinna kui „nõukogude džässmuusika esinduslinna” vääriiline, lükkus aga tulutult edasi. Festivalide jätkumise tagantjärele intrigeerivale võimalusele osutab Ojakäär raadiosaates „Džässmuusikasõpradele” (11.06.1968):

Kõige suuremat huvi pakub kahtlemata äsja üleliidulise kultuuriministeeriumi poolt vastu võetud otsus hakata korraldama Tallinnas regulaarselt rahvusvahelisi džässifestivale. [...] Seoses sellega lükkub meie käesoleval aastal erandina septembrisse planeeritud festival veel edasi 1969. aasta maikuuks, millal siis Tallinn juba täiesti ametlikult saab nõukogude džässmuusika esinduslinnaks, kus kohtuvad jällegi parimad liiduvabariikide ansamblid ja orkestrid ning kuhu on oodata ka silmapaistvaid väliskollektiive. See seab meie kohalike jõudude ette senistest veelgi suuremad nõuded, et ühest küljest näidata meie vabariigi džässiinterpretatsiooni ja loomingut nii hästi kui võimalik, teisest küljest aga tõsta ka organisatsioonilist taset, panna kõik ladusalt ja häireteta sujuma.²

Viide vajadusele „parandada organisatoorset taset” kordub festivali kohalikus kajastuses nii mõnelgi pool ja käib festivali suurima „fopaa”, Charles Lloyd'i esinema lubamise kohta. Mõneti üksikasjalikumalt käsitlust vääriinuks raamatus toodud infokillud, mis puudutavad püüdlusi järgmisteks festivalideks (välis)esinejate osas kokku leppida. Kas festivali jätkumine oli tol hetkel tõsine väljavaade, või tuleb juttu nõukogude džässmuusika esinduslinnast võtta pigem ametkondade teadliku venitamistaktikana, mille eesmärk oli lükata festival ebamääraselt „helgesse tulevikku”?

Raamatus käsitletud müütidest kõige fundamentaalsem puudutab seda, nagu oleks nõukogude džäss olnud keelatud või poolpõrandaalne (lk. 170). Miski muu ei kinnita niisuguse kujutelma ekslikkust paremini kui 1967. aastal kulmineerunud džässifestivalid, millele sai osaks laialdane rahvusvaheline tähelepanu ja mille sümboolika vanalinna tornide motiiviga jättis pigem mulje Tallinna reklaamüritusest. 1970ndatel avastasid džässmuusikud end kitsast niisist, aga seal on ju swingijärgne džässmuusika asetsenud nii või teisiti. Heli Reimanni põhjalikul uurimistööl ja rikkalikul allikmaterjalil põhinev uurimus on tõhus vasturohi üleheroiseeritud džässimüütidele. Teisalt võib oletada, et 1967. aasta Tallinna džässifestivali müütiline teekond nüüd, monograafia vääriiliseks ülendatuna, alles õieti algab.

² ERRi arhiiv, <https://arhiiv.err.ee/guid/31290> (2.09.2022).